

A STATISZTIKA TUDOMÁNYKÉNT VALÓ MEGHATÁROZÁSÁNAK KÉRDÉSÉHEZ*

Az utóbbi időben a szovjet statisztikusok között nem csekély véleményeltérés támadt tudományunk legalapvetőbb kérdései körül, véleményeltérés támadt a szovjet statisztika tárgya és módszere, valamint sajátlagos feladatai tekintetében. E mellett két szélső irány alakult ki — a matematikai és a közgazdasági irány — amelyek közül az elsőhöz túlnyomórészt a katedra *teoretikusai*, a másodikhoz a statisztikai számvitel *gyakorlati szakemberei* tartoznak, s ezek csupán egy dologban egyeznek, és pedig abban, hogy a kérlelhetetlen harc hevében mind az egyik, mind a másik irány egyformán felszámolja a statisztikát, mint *önálló* tudományt, teljes egészében feloldva azt a matematika végnélküli útvesztőiben, vagy beszorítva a politikai gazdaságtan legszűkebb keretei közé.

Az első, a matematikai irány teoretikusai közül a legszámottevőbbek ezt azzal érik el, hogy lemondanak annak elismeréséről, miszerint a statisztikának bármilyen specifikus *tárgya* volna. Számukra a statisztika csupán *módszer*, és pedig univerzális módszer, minthogy az a statisztikai megfigyelés bármely objektuma tekintetében alkalmazható. S, ha arra figyelmeztetik őket, hogy a tudomány nem lehet *tárgynélküli*, azaz nem lehet minden konkrét tartalomtól megfosztva, akkor készek arra, hogy szavakban engedményt tegyenek. „Ilyen esetben — mondják — a statisztika tárgyának nem mást kell tekinteni, mint a megismerés statisztikai *módszeréről* szóló tanítást.“ E tudomány tárgyának ilyen meghatározása mellett azonban éppen annak konkrét társadalmi-gazdasági tartalma és gyakorlati jelentősége *vész el*. Még rosszabb azonban az, hogy ezek a teoretikusok az univerzalizmus iránti lelkesedésben, magát a *módszerről* szóló tanítást olyan mértékben tűzdelik meg matematikával, hogy az, statisztikából átalakul tiszta matematikává. S ilyen módon a tulajdonképpeni statisztikai tudomány számára náluk, mellékker-mékként, csupán a legszánalmasabb morzsák jutnak.

Ez, persze nem azért rossz, mert kerülnünk kell az ismeretszerzés univerzális módszereit, mert azok matematikaiak. Ott, ahol csupán *mennyiségi* számbavételről van szó, nélkülözhetetlen, függetlenül alkalmazásának területétől. A matematikai módszer azonban, amely teljesen eltekint a minőségi különbségek elemzésétől, képLETEINEK és a jelenségek mennyiségi oldaláról alkotott következtetéseinek szigorúsága mellett, nyilvánvalóan elégtelen ott, ahol a minőségi eltérések olyan fókú különbséget jelentenek, mint amilyen a kapitalizmus politikai gazdaságtanában a „tökés“ és a „munkás“ között van. Már ez az egy példa is megvilágítja az úgynevezett matematikai irány sikertelenségét a politikai gazdaságtan területén. Ha figyelembe vesszük

* Vesztnyik Sztatizisztiki, 1952, 1. sz., 42—50. old. — Sztrumilin elvtárs cikkét vitla céljából **közöljék**; a szerkesztőség felkéri az olvasókat, szóljanak hozzá a felvetett kérdésekhez.

azonban, hogy a statisztika a maga tartalmánál fogva mindenek előtt társadalomtudomány, akkor a matematikai irány a statisztika területén ugyanezen megfontolás alapján nem számíthat nagy sikerre, különösen olyan specifikus statisztikai módszerhez képest, mint a típusok szerinti csoportosítások lenini módszere, amely éppen a legalkalmasabb a társadalmi jelenségek minőségi-mennyiségi elemzésére.

Elismerve a típusok szerinti csoportosítások módszerét a statisztikai elmélet alapvető sajátlagos (specifikus) módszerének, ezzel magával meghatározzuk a statisztikai gyakorlatban való alkalmazásának sajátlagos területét is. Az ismeretszerzés statisztikai módszerei univerzális tárgyalásának képviselői azt állítják, hogy ezek a *módszerek* lényegében mindenütt alkalmazhatók, ahol minőségi-mennyiségi elemzést kívánó jelenségek sokrétű sokaságaival van dolgunk. Erre azonban ellentétként kell felhozni, hogy bár a csoportosítást alkalmazni lehet a csillagászat területén is, de ettől a csillagászat még nem lesz statisztikává, mert számára ez a módszer nem olyan alapvető és sajátlagos, mint a teleszkópikus megfigyelés és a színképelemzés és itt csak igen másrendű, mellékes jelentősége lehet. A statisztikai módszer alapvető és sajátlagos alkalmazására csak ott kerülhet sor, ahol már maga a tárgy ezt elsősorban megkívánja és harmonikus kapcsolatot alkot vele nemcsak az elmélet, hanem a *statisztikai* tudomány gyakorlata szempontjából is. A statisztika ilyen sajátlagos tárgya volt mindig és az is marad az emberi társadalom, ez a tagolásaiban és megnyilvánulásaiiban legsokrétűbb és legbonyolultabb statisztikai összesség, amelynek konkrét vizsgálatával foglalkozik a társadalmi-gazdasági statisztika tudományának egész köre.

Akkor, amikor azt tartjuk, hogy a matematikai „irány” nem tartozik a statisztika elméletébe, nem csatlakozhatunk azonban a statisztikai gyakorlatunkban kialakult „közgazdasági” irányhoz sem, bár megértjük, hogy ez az irány a teoretikus matematikai univerzalizmusával szemben egészséges ellenhatás eredményeképpen alakult ki. A szovjet statisztikusok elsőrendű kötelessége, hogy a társadalmi-gazdasági statisztikát minden irányban tovább fejlesszék, minden eszközzel tökéletesítve e célból a legmegfelelőbb *statisztikai* módszereket, mint a típusok szerinti csoportosítások módszereit, a mérleg-, a reprezentatív, az indexmódszert és más módszereket, a megismerés *univerzális* jellegű, speciálisan matematikai eszközeinek kidolgozását és megindokolását pedig bízzák rá a matematikus szakemberekre. Ez azonban nem jelenti azt, hogy helyeseljük a statisztikai gyakorlatoknak az elmélettől való elszakadását. A „gyakorlati” szakemberek nem véletlenül, még nem is olyan régen makacsul tagadták olyan tudomány létjogosultságát, mint „a statisztika általános *elmélete*”, amely speciálisan a *statisztikai* módszertan problémáit tárgyalja. Ugyanakkor a statisztikát és a politikai gazdaságtant közös *tárgyuk* alapján a végletekig közelhozták egymáshoz, s azt hirdették, hogy a statisztika alapvető *módszere* az ismeretszerzésnek a megismerés valamennyi területe számára egyformán kötelező dialektikus módszere, s így annyira megfosztották jellegétől a gyakorlati gazdaságstatisztikát, hogy ezáltal egyáltalában nem maradt hely a statisztika, mint önálló tudomány számára.

Sőt, az olyan esetekben is, amikor a gyakorlati szakemberek által a tudományunkban engedélyezett módszert „statisztikainak” nevezik, ezen csu-

pán a „társadalmi-gazdasági viszonyok“ minden oldalú elemzése alapján feldolgozott „számszerű adatokat“ értenek. Ezek a viszonyok azonban, mint ismeretes, nem mást jelentenek, mint a politikai gazdaságtan sajátlagos területét, illetve *tárgyát*. Mi az, ami ilyen esetben a feldolgozás e „módszerében“ tulajdonképpen statisztika? A számszerű adatok? Szükséges-e olyan elkéseredetten harcolni a matematikai módszerek ellen a statisztikában csupán azért, hogy azokat az elemi számtan számadataival helyettesítsük? Persze, ez lényegében egyszerűsíti a statisztikai gyakorlat feladatait. A számtan ismeretét már az elemi iskola megadja. A társadalmi viszonyok minden oldalra kiterjedő közgazdasági elemzését pedig már régen megadták a marxizmus zseniális klasszikusai. Az egyszerű statisztikus számára, aki elutasítja a statisztika külön elméletét, ha csak a politikai gazdaságtan területén nem akarja újból felfedezni Amerikát, nem marad más, minthogy a közgazdasági tudomány régen ismert dolgait ismételtesse és azokat a gyakorlatban „számszerű adatokkal“ „illusztrálja“.

Az olyan gyakorlat ellen, amely lényegében nem ismeri el a statisztikai elméletet és megfosztja azt az önálló tudományos módszerektől, véleményem szerint ugyanazzal az energiával kell harcolni, mint az ellentétes matematikai irány ellen a tárgynélküli statisztika miatt. Azt fogják mondani valószínűleg, hogy a statisztikusok nagy többsége nem tartozik az általam említett szélső irányokhoz. És valóban a szovjet statisztika *tárgyának* teljesen következetes likvidátorai, illetve *módszereinek*, nyílt felszámolóit jelenleg aligha vannak sokan. Mert *következésképpen* ilyen ingoványos talajon tartózkodni igen kockázatos. Ha viszont egy likvidátor sem ismerné be ilyen természetű hibáit, akkor aligha vitatkozhatnánk arról, hogy a statisztikánk elméletében és gyakorlatában vannak ilyen *irányzatok*. Nem ezért vitatkozunk-e mi még mindig éppen a szovjet statisztika tárgyának és módszerének kérdéséről? Nem véletlen, hogy a szovjethatalom 34 éve alatt nálunk még mindig nincs a statisztika elméletéről egyetlen jóváhagyott tankönyv sem. Ha statisztikai szerveink gyakorlatát vesszük vizsgálat alá, akkor vajjon sok munkálatot találunk-e ott, amely az utóbbi évek során felhasználta a számunkra alapvető statisztikai csoportosítások módszerét?

E módszer mellőzése a gyakorlatban, bár az elméletben eddig még senki sem selejtezte ki, s alkalmazására klasszikusaink felülmúlhatatlan példákat adtak, nagy mértékben tapasztalható. A számszerű értékek a számadatok bármely számjegyében a jelenségeknek csupán *mennyiségi* mértékét adják, ami a társadalmi jelenségek és osztályviszonyok elemzésére, amelyekben a minőség oly gyakran éppen ellentétes a mennyiséggel, teljesen elégtelen. Csupán a jelenségek bármely sokaságát típusok és nagyság szerint tagoló típusok szerinti csoportosítás eléggé hatalmas statisztikai eszköz a társadalmi viszonyok *minőségi-mennyiségi* elemzésére.

Ezidőszertint általánosan elismertnek lehet tekinteni, hogy vizsgálatának tárgya tekintetében a statisztika a társadalmi tudományok, nevezetesen a *közgazdasági* tudományok körébe tartozik. Az egyik tudománynak a vele szomszédos többi tudománytól való teljes elhatárolásához azonban elégtelen a tudományoknak a kutatás tárgya alapján való felosztása már csak azért is, mert egy és ugyanaz a tárgy, például a társadalom, az alkalmazott módszerek sajátosságaitól és a vizsgálat speciális feladataitól függően különböző oldalokról tanulmányozható.

A tudományok rendszere egészben véve és eltekintve a kölcsönös összefüggéseik sokaságától, elég pontosan tagolódik nagyobb alosztályokra az alább említett összesen három ismérv szerint. A vizsgálat *tárgya* szerint megkülönböztetjük a terménytudományokat a társadalomtudományoktól, az ismeretszerzés *módszere* szerint a tudományokat felosztjuk *absztrakt* tudományokra — amelyekben a logikai következtetés túlnyomó részben az általánosból történik az egyesre — és *konkrét* tudományokra, ahol az egyes megfigyelések és kísérletek alapján következtetnek az általánosra és végül, a kutatás *feladatai* alapján a tudományokat felosztjuk *elméleti* tudományokra, amelyeknek célja a megállapított tények alapján meghatározott törvényszerűségek feltárása és *alkalmazott* tudományokra, amelyeknek az a feladatuk, hogy a tudomány által megállapított elméleti törvényszerűségeket a népgazdasági gyakorlatban alkalmazzák.

A legabsztraktabb tudományok csoportjához soroljuk a matematikát, a logikát és az olyan filozófiai tudományokat, mint a megismerés elmélete, vagy a dialektikus materializmus. Tárgyuk szerint ezeket a tudományokat nem lehet sem a természettudományok, sem a társadalomtudományok közé sorolni. Absztrakciójukban felölelik a megismerés egész területét és ezért azt mondhatjuk, hogy e tudományok tárgya maga a *megismerés*, illetve másképpen mondva a megismerésnek (az ismeretszerzésnek) azok az univerzális módszerei, amelyek közösségünkénél fogva a megismerés összes fajtái számára egyformán kötelezőek, mert egyetlen olyan megállapítás sem ismerhető el *tudományosnak*, amely követelményeikkel szembehelezkedik. A megismerésnek annyira általános módszerei is azonban, mint a matematika, a formális logikai és dialektikus módszer különböznék egymástól az absztraktság tekintetében és elérőek a megismerés különböző területein való alkalmazásuk hatékonyságának mértéke szempontjából.

A legabsztraktabb tudomány, a matematika, — amely a legáltalánosabb igazságokból indul ki és csupán a legszigorúbb következtetésekre támaszkodik, — a formális logika szabályai alapján építi fel ezen a szűk alapon a számértékekről és alkalmazásukról szóló tanításnak nagyszerű épületét, teljesen elvonatkoztatva a számok *realitásának* kérdésétől és konkrét jelentőségétől. A matematikának a betűk segítségével kifejezett képletei bármilyen értéket egyaránt felölelnek — nagy és kicsi, állandó és változó, reális és imaginárius számokat. A matematika világa nem korlátozódik a három dimenzió keretei közé, mert bármely spiritisztánál könnyebben behatolhat a „négy” dimenzió területére, vagy bármely más többdimenziós területre is. Az Euklides, Lobacevsvskij és Rimman-féle tér emellett ténylegesen a mi „világunk” („mindenségünk”) — ez nem változtatja meg a matematika képleteit, mert a „mindenség” az esetek bármelyikében úgy fog szerepelni e képletekben, mint a matematikai lehetőségek egyike. Éppen ennélfogva, a mi világunk objektív valóságától való elszakíttóságánál fogva, a polgári matematika igen gyakran híveit a metafizika útvesztőibe, sőt a legreakciósabb idealista misztika területeire vezeti.

Mindazonáltal a megismerés matematikai módszerét többé-kevésbé az összes tudományokban alkalmazzák — nagyobb mértékben ott, ahol az alapvető feladat a mennyiségi változások vizsgálata; kisebb mértékben pedig ott, ahol inkább minőségi változásokról van szó, amelyek mennyiségi mérésnek nem vehetők alá. Általánosan alkalmazzák a kiértékelés és következtetés logikai módszereit, amelyek lehetővé teszik, hogy a vizsgált jelen-

ségeknek és folyamatoknak nemcsak a mennyiségi, hanem a minőségi oldaláról is véleményt alkothassunk. A logika ebben a tekintetben kiegészíti a matematikai képletek és számítások korlátozottságát. A formális logikának azonban meg van a maga, és pedig a matematikával közös Achilles-sarka. Mind az egyik, mind a másik a maga tételeiben az egységesség törvényének állandóságából indul ki, amely szerint bármely nagyság (szám) egyenlő önmagával: $a = a$. Az ilyen feltételezést, amelynél szándékosan elvonatkoztatunk az összes jelenségek idő- és térbeli *változékonyságától*, azonban csupán az időn és téren kívül, illetve csupán a változó természetről készült pillanatfelvételekben lehet teljesen helyesnek elismerni. A jelenségek változása azonban nem egyforma a tudomány által vizsgált összes folyamatokban. A holt anyag lassabban változik, mint az élő. A matematikai és a formális logikái megállapítások pontossága és megbízhatósága *fordítottan* függ az általuk megvilágított terület változékonyságának fokától. Másképpen mondva, ezek a módszerek sokkal hatékonyabbak a természettudományokban, mint a társadalomtudományokban.

Csupán a megismerés dialektikus módszere, amely az összes jelenségeknek fejlődésükben és kölcsönhatásaikban való vizsgálatát kívánja tőlünk, mentes a matematikai és formális logikai gondolkodásmód összes hiányosságaitól. Ez a módszer az előbbiektől eltérően nem csak, hogy helyes pillanatfelvételt ad az általa vizsgált jelenségekről, hanem a filmszalaghoz hasonlóan dinamikában, fokozatos fejlődésükben össze is kapcsolja azokat. A megismerés történelmi-dialektikus módszere, mint a marxista tudomány egyik legértékesebb terméke, később keletkezett, mint a többi. Az összes társadalmi tudományok filozófiai betelözését jelenti s e területen különösen termékenynek mutatkozott már azért is, mert általa lepleződtek le a legelősebben a matematikai és formális logikai módszerek sajátlagos hiányosságai. Alkalmazásának hatékonyságához a megismerés összes egyéb területein sem fér semmi kétség. A dialektikus módszer, amely minden emberi tapasztalat általánosítását jelenti az ember ismeretszerző tevékenységének területén, a megismerés eddig ismert összes univerzális módszerei közül a legtekélyesebb. Ez azonban egyáltalán nem zárja ki sem a matematikát, sem a logikát, sem a megismerés egyéb speciális módszereit, hanem csupán gazdagítja azokat és szervezi a maga követelményeinek megfelelően, aminek következtében az egymástól elszigetelten működő káderek az ismereteiket már is a tudomány egységes filmszalagává fejlesztették.

A dialektikus módszer, amely az összes tudományokban való alkalmazhatósága szempontjából univerzális, elkerülhetetlenül *elvonatkoztat* az egyes külön-külön vett tudományok konkrét sajátosságaitól és már ezért sem pótolhatja a megismerésnek azokat a nem univerzális módszereit és eljárásait, amelyek az adott tárgynak, illetve az egymással szomszédos tudományágak adott csoportjának sajátlagos tulajdonságai miatt konkrét alkalmazást nyernek. A természeti és társadalmi jelenségek dialektikáját az egyes tudományok szempontjából jellegzetes, speciális módszerek *összesége* tárja fel, és pedig annál mélyebben és teljesebben, minél konkrétábban és sokoldalúbban ölelik fel ezek a módszerek a tárgyakat. Ezzel összefüggésben ezeket úgy kellene tekinteni, mint sajátos modifikációkat és a megismerés dialektikus módszerének, mint az összes tudományok számára közös módszernek, a különböző feltételek melletti konkrét alkalmazását. Minden esetre mondhatjuk, hogy nincs egyetlen olyan sajátos tudományos módszer, amely a

maga területén kizárná a dialektikus gondolkodásmód követelményeit, sőt a maguk összességében kölcsönösen kiegészítve és ellenőrizve egymást a dialektika szolgálatában, ezek lényegében a világ komplex dialektikus megismerésének alapvető eszközét alkotják.

Bármely önálló tudomány speciális módszerei között megkülönböztethetünk az adott tudomány szempontjából elfoglalt jelentőségük szerint *alapvető és kiegészítő* módszereket, valamint *sajátlagos* módszereket, azaz olyanokat, amelyek az adott tudomány sajátos keretein belül keletkeztek, illetve amelyeket az a megismerés egyéb, vele szomszédos területeiről kölcsönzött. Így pl. a geológiában (földtanban), mint a földkéregről szóló tudományban alapvető és sajátos módszernek csupán a mélyfúrás módszerét tekinthetjük, viszont a kiegészítő és a geofizikából, geokémiából, paleontológiából és más rokon-tudományokból kölcsönzött módszerek száma igen nagy és közöttük ilyen módszerek szerepelnek, mint a mágnesség-mérési, gravitációs (tömegvonzási), földrengési, kémiai, mikroszkópikus, röntgenoszkópiái, stb. módszer. A statisztikában alapvetőnek tekinthetjük a csoportosítások sajátlagos módszerét, míg a reprezentatív módszer, az index-módszer stb. kiegészítő módszerek. A statisztika azonban a közgazdasági tudományok csoportjához tartozik. S ezért semmi csodálatos nincs abban, ha azt mondjuk, hogy a politikai gazdaságtan a maga gyakorlati elágazásaiban igen gyakran *statisztikai* módszerek alkalmazásához folyamodik és megfordítva, a statisztika a maga területén állandóan alkalmazza a *közgazdasági* elemzés politikai gazdaságtanból kölcsönzött módszereit. E mellett teljesen természetes, hogy a politikai gazdaságtan számára a kutatás alapvető módszere az absztrakt közgazdasági elemzés, a statisztikai módszerek pedig mint segédmódszerek csupán a számzerű illusztrálás céljára, illetve csupán a már kész közgazdasági következtetések igazolására szolgálnak. De ugyanilyen alapon a statisztikus, tudománya feladatainak megoldásánál, a maga szempontjából törvényszerűen alapvetőnek az elemzés statisztikai módszereit tekinti, míg a közgazdasági módszereket kiegészítőknak. Azokban az esetekben, amikor a közgazdász és a statisztikus, mindegyik a maga eszközeivel egy és ugyanazt a feladatot oldja meg, akkor az elemzés közgazdasági és statisztikai módszerei, amelyek a munka ilyen tagolása mellett egymást kiegészítik, egyenlő értékűeknek ismerhetők el.

Lényegében a statisztikus ilyen esetekben a maga munkáját éppen arról a pontról kiindulva kezdi, ahol azt a közgazdász befejezi. Ilyen esetekben a kérdés közgazdasági feltevése a statisztikus számára már világos, a közgazdasági jelenségek kölcsönös összefüggéseinek és kölcsönhatásainak elméleti elemzése befejeződött, az absztrakt-közgazdasági vizsgálatnak alávetett törvényszerűségei és tendenciák a kitűzött feladat keretei között már megvilágítást nyertek. Az azonban, hogy ezeknek a kölcsönhatásoknak és tendenciáknak milyen eredője alakult ki a konkrét történelmi időpont ellentmondó körülményei között — ez már nem az elmélet dolga, hanem ténykérdés, amely csak a konkrét statisztikai kutatás körébe tartozik. Ismeretes, például, hogy az absztrakt elmélet az értéktörvényt nem sértő abszolút járadéknak csupán a *lehetőségét* bizonyítja, a *tényleges létezésnek* kérdését az egyes országokban statisztikailag kell eldönteni. Ismeretes úgyszintén, hogy az obszcínának a kapitalista Oroszország fejlődésében elfoglalt jelentőségét klasszikusaink *véglegesen* nem absztrakt-elméleti úton, hanem konkrét sta-

tisztikai adatok alapján döntöttek el. Ahoz, hogy a statisztika ilyen esetekben önálló és nem csupán kiegészítő szerepet töltsön be a politikai gazdaságtanl szemben, nem fér kétség.

Természetesen a statisztika a közgazdasági tudományok körében tervgazdaságunkban a legkonkrétebb gyakorlati tudományok közé tartozik, a politikai gazdaságtan viszont elméleti absztraktságával tűnik ki. Ha a gyakorlatot tévesen elszakítjuk az elmélettől, akkor ez a gyakorlattól elszakított elmélet nem sokat ér. Mellesleg mondván országunkban egyetlen tudomány sem lehet öncélú. Valamennyi tudománynak az a feladata, hogy a népet szolgálja mindennapi gyakorlati szükségleteiben. Valóban az elméletnek a gyakorlatra kell támaszkodnia. Mindaddig azonban ez a követelmény távolról sem vált törvénnyé. A gyakorlat és ennek következtében az alkalmazott tudományok is nem egyszer túlszárnyalják a legmagasabb elméletet is. Ime tehát ezért annak, aki azt gondolja, hogy az új társadalmi törvényszerűségek felismerésére csupán a politikai gazdaságtan hivatott és a gyakorlati tudományok, beleértve a statisztikát is, feladata csupán e törvényszerűségek gyakorlati alkalmazása, aligha van igaza. Nevezetesen én úgy látom, hogy a nagy számok általánosan ismert törvénye, amelynek teljesen objektív jelentősége van és széleskörű alkalmazásra talál a statisztikában, egyáltalán nem az absztrakt politikai gazdaságtan alapigazságaiból és alaplételeiből következik, bár a statisztikai megfigyelés minden egyes lépésnél napvilágra hozza és igazolja. A nyilvánvalóan statisztikai általánosítás másik példaként, bár ezt megtaláljuk a „Töke”-ben, a következő, Marx által megállapított történelmi *törvényt* idézzük: „... nemcsak a születések és halálozások száma, hanem a családok abszolút nagysága is fordítottan arányos a munkabér magasságával, tehát azoknak a létfenntartási cikkeknak a főmegével, amelyek felett a munkások különböző csoportjai rendelkeznek.”¹ Marx, aki nemcsak a politikai gazdaságtan elméletében, hanem a statisztikában is egyformán jártas volt, az adott esetben ezt a törvényt mindenféle *közgazdasági* megalapozás nélkül vezeti le.

Hasonló törvényeket ki lehet fejezni szavakkal és matematikai képlet formájában is, de amennyiben a *statisztikai* megfigyelés és általánosítás azokat már feltárta, a statisztikának, mint tudománynak lehetőségeit jelentősen szélesebben kell értékelni, mint ahogy egyes gyakorlati szakemberek teszik. Mint bármely más tudománynak, a statisztikának is a maga gyakorlati alkalmazásán kívül, a saját módszereivel új igazságok, általánosítások és törvényszerűségek megismerésére is kell szolgálnia. Lemondva e sajátos tudományról és lesüllyesztve azt ezáltal a közönséges mesterség színvonalára, amelyben az ész alkotó munkáját teljesen a számológépek forgatása helyettesíti, a statisztikai tudomány e képviselői csupán középszerű iparosokká válnak mindennapi gyakorlati munkájukban. Még jellemzőbb azonban, hogy a szovjet statisztika gyakorlati feladatainak területén az ilyen gyakorlati szakemberek készek arra, hogy a statisztika egész rendeltetését a társadalmi-gazdasági viszonyok területén a más tudományok által megállapított következtetések számszerű *illusztrálásában* lássák, megelégedve arról, hogy amióta V. I. Lenin a kapitalizmus sorsáról a narodnyikokkal folytatott vitájában ebben az értelemben néhány teljesen időszerű megjegyzést tett a narodnyikok felé (lásd V. I. Lenin, Művei, 3. köt. 443. old. oroszul és u. a.

¹ K. Marx és F. Engels Művei, 1937. évi kiadás, XVII. kötet, 706. old., oroszul és Marx: A töke, I. kötet, Szikra, Budapest, 1948. 698. old.

Szikra, Budapest, 1949. 501—502.), már több mint félévszázad telt el és a kapitalizmus sorsát véglegesen eldöntötte a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a szovjet statisztika elé teljesen más és mérhetetlenül fontosabb gyakorlati feladatokat tűzött: az egész népre kiterjedő ellenőrzésnek és a Szovjetunió népgazdasága tervezésének aktív eszközéül kell szolgálnia.

Ilyen körülmények között azt gondolhatná az ember, hogy csak a legátlástanabb könyvmolyok, akiknek nincs egy saját gondolatuk, s mindig csak idegen gondolatok által vezetetik magukat, keresztül-kasul és szinte kivétel nélkül oda nem illően idézve azokat, képesek a jelenkortól fél-évszázaddal elmaradva ennyire talmudista módon tárgyalni a szovjet statisztika alapvető feladatait. Sajnos azonban statisztikusaink legszélesebb sorában még mindig előfordul, hogy a szovjet statisztikának a népgazdasági tervezés területén elfoglalt alapvető szerepét és igen fontos feladatait lebecsülik. Egyáltalán nem kétséges, hogy a szovjet statisztika már régóta és visszavonhatatlanul megelőzte a külföldi polgári statisztikát minden ágában. De nem korai-e megnyugodni az elért színvonalon? Persze, gyakorlati szakembereink a Szovjetunió utólérhetetlen gazdasági sikereinek mennyiségi illusztrálására „számszerű adatot“ bármilyen időpontra vonatkozóan annyit mutathatnak be, amennyi csak tetszik. Ahhoz azonban, hogy statisztikánk a tervezés hatalmas eszközévé váljék, nem elég a *sikereket* „illusztrálni“. Sokkal fontosabb volna már menetközben feltárni a folyó tervek teljesítésében mutakozó *hiányosságokat*, éppen e hiányosságok idejében való felszámolása végett. Emellett, mint ismeretes, statisztikai gyakorlatunkban mindeddig nem alkalmazták a vállalatok legelemibb csoportosításait sem, azaz a vállalatoknak az élenjáró technikával, munkaerővel és munkaeszközökkel való különböző mértékű ellátottsága alapján, a tervteljesítés foka szerint élenjáró, közepes és elmaradt vállalatokra való felosztását, ami nélkül a tervteljesítés és nem teljesítés összes feltételeinek statisztikai minőségi-mennyiségi elemzése és a tervek nélkülözhetetlenül fontos helyesbítése elképzelhetetlen.

Természetesen, felmerül a kérdés, miért van az, hogy egyes gyakorlati szakembereink szavakban oly állhatatosan harcolnak a „minden oldalra kiterjedő közgazdasági elemzésért“, amely nyilvánvalóan meghaladja az erejüket, ha a gyakorlatban még mindig nem képesek arra, hogy biztosítsák a maguk részére a *legelemibb* statisztikai elemzést, amely viszont számukra nyilvánvalóan kötelező? Nem azért-e, mert a megismerés statisztikai módszereit, mint formalista univerzalizmust általában lenézik és, ha nem szavakban, akkor a gyakorlatban mellőzik a szovjet valóságra való alkalmazását? És, ha ez így van, akkor nincs-e jogunk arra, hogy ezt a felfogást úgy tekintsük, mint a szovjet statisztika hírhedt kihalási „elméletének“ egyik késői változatát?

E szerencsétlen „elmélettel“ vitázva már 15 évvel ezelőtt számomra, mint sokaknak másoknak is, nyilvánvaló volt, hogy „A tervgazdaságnak még sokkal inkább, mint bármely más gazdasági rendszernek szüksége van a fejlett gazdaságstatisztikára.“² A statisztika tárgyának és módszerének meghatározásában azonban akkor még lényeges pontatlanságokat engedtem meg magamnak. A statisztikát, mint a változóság tudományát vizsgálva, hangsúlyozni kellett, hogy csupán a *társadalmi* jelenségek és folyamatok válto-

² Sz. Sztrumilin: A szovjet számvitel átszervezéséhez, Moszkva, 1936, 88. old., oroszul.

zásait vesszük figyelembe és ezért a statisztikát, mint társadalmi tudományt mindenekelőtt el kell határolni a természettudományoktól, amelyek szintén megengedik a statisztikai módszerek részbeni alkalmazását, de mégis tárgyuk és alapvető módszereik tekintetében világosan különböznek a társadalmi tudományoktól. A kutatás statisztikai módszereit a statisztika speciális tárgyának határain túl, szélesebb körben alkalmazzák. Egyáltalán nem sorolhatók azonban ezek a matematikai és formális logikai módszerhez hasonló, univerzális módszerek közé. A statisztikai módszerek sokkal konkrétebbek, már alkalmazásuk területénél fogva is, mert általában nem alkalmazzák ezeket azokban az esetekben, amikor a jelenségeket egyedileg és nem valamilyen sokaság keretében vizsgálják. Éppen ennél az oknál fogva alkalmazásuk erősen korlátozva van nemcsak a természettudományokban, hanem a társadalmi tudományok többségében is.

Valóban a társadalmi tudományok körébe tartozik: az archeológia (régészet), etnográfia (néprajz), nyelvtudomány, irodalomtudomány, művészet-történet, jogtudomány, történelem és a közgazdaságtan. Ezek közül a tudományok közül azonban, amelyek a társadalmat a társadalmi jelenségek más-más speciális területén vizsgálják, mindegyiknek meg van nemcsak a külön tárgya, hanem a speciális kutatási módszere is, például a régészetnek az ásatások módszere, az irodalomtudománynak a szocialista realizmus módszere, stb. A statisztika a közgazdasági tudományok területéhez tartozik, amelyek közé soroljuk: a közgazdasági tudományok történetét, a politikai gazdaságtan elméletét, a népgazdaság történetét, a gazdasági földrajzot, a népgazdasági tervezést, a pénzügyi tudományokat, az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés és távközlés, az áruforgalom és árak gazdaságtanát és tervezését, a munka gazdaságtanát, a statisztikát és a könyvvitelt. A tervezés szükségleteinek növekedésével kapcsolatban azonban a szovjet statisztika különleges fejlődésen ment át. A statisztika állományába jelenleg már nem kevesebb, mint egy tucat önállóvá lett tudományág tartozik. Felsoroljuk ezeket: 1. a statisztika története, 2. a statisztika általános elmélete, 3. gazdaságstatisztika, 4. pénzügyi statisztika, 5. iparstatisztika, 6. mezőgazdasági statisztika, 7. közlekedési és távközlési statisztika, 8. áruforgalmi és árstatisztika, 9. népességstatisztika, 10. munkaügyi statisztika, 11. kulturális statisztika; és 12. a természeti források statisztikája.

A statisztikai tudományágak a maguk összességében felelelik az egész társadalmat a közgazdasági bázistól a felépítményig, magukban foglalva a társadalmi fejlődést meghatározó összes termelőerőket. A többi rokon közgazdasági tudományoktól nem a tárgy tekintetében, hanem csupán a módszer és a feladatok és néha a kutatás köre tekintetében különböznek. A statisztika ágainak bemutatott felsorolása nem meríti ki a statisztika összes ágait, nem tartalmazza például a katonai, egészségügyi, bűnügyi statisztikát. A „matematikai statisztika“ azonban nem véletlenül maradt ki a felsorolásból. Az a véleményem, hogy olyan tudományágnak nincs joga a létezésre, melynek, nincsen sem önálló tárgya, sem speciális módszerei, illetve feladatai. A matematikai módszert az összes tudományokban alkalmazzák, és pedig igen jelentékeny mértékben a csillagászatban, fizikában, elektrotechnikában, de még senki sem sorolt be ezen az alapon a tudományok rendszerébe ilyen tudományágakat, mint a matematikai csillagászat, matematikai fizika, matematikai elektrotechnika stb. Nincsen semmiféle szükség ilyen speciális tudó-

mányra, mint a matematikai statisztika, annál is inkább, mert a statisztikában alkalmazott képletek levezetésére már van egy speciális matematikai tudományág — a valószínűségi elmélet, amelyet a legnagyobb matematikusok fejlesztenek tovább és tanítanak, s amelyet a szükségnek megfelelően mindenki felhasználhat.

Összegezve a fent mondottakat, vitára bocsáthatjuk a statisztika alább következő meghatározását: a statisztika mint tudomány a maga történelmi kialakulásánál és jelenlegi tartalmánál fogva teljes egészében a társadalmi-gazdasági tudományok körébe tartozik.

Vizsgálatának *objektuma*, vagy tárgya ezért, a társadalommal foglalkozó többi tudományokkal együtt, az *emberi társadalom*, fejlődésének és termelőerői bővített újratermelésének folyamatában, a termelés társadalmi viszonyai és a társadalom szociális-kulturális színvonala szempontjából. A politikai gazdaságtantól eltérően, amely a társadalmi formák gazdasági *bázisa* fejlődésének alapvető törvényszerűségeit vizsgálja, a statisztika összes ágaival és tagozataival nem csak a bázist öleli fel, — mint a gazdaságstatisztika, — hanem az ezen a bázison alapuló társadalmi *felépítményeket* is (például a népművelési statisztika, az egészségvédelmi statisztika, a bírósági-bűnügyi statisztika, stb.), sőt olyan elemeket is, amelyek általában *nem tartoznak* sem a bázis, sem a felépítmény fogalmába, mint maga a népesség, természeti kincsek és technikai források.

A statisztikának, mint tudománynak *módszere* az összes jelenségeknek kölcsönös összefüggéseikben és a fejlődés folyamatában való megismerését biztosító és valamennyi tudomány számára közös dialektikus módszer mellett, a jelenségek *tömegészlelésének*, továbbá a kölcsönös összefüggések *minőségi-mennyiségi* elemzésének sajátlagos módszere, amely a bonyolult és sokrétű jelenségek nagyság, valamint az egyezőség és eltérés ismervelei alapján, azok típusok szerinti elemekre *bontása* és *csoportosításai* útján történik. Ez a módszer azonban, amelyet bizonyos esetekben mint segéd módszert a természettudományokban is alkalmaznak, a kölcsönhatásaik és kialakító okaik láncolata szempontjából leghagyományosabb jelenségek, a *társadalmi* jelenségek statisztikai megismerésének *alapvető* módszere, amelyek különleges, éspedig az *átlagszámok törvénye*, illetve általánosan ismert elnevezése szerint „a nagy számok törvénye“ érvényesülésének figyelembevételével történő megközelítést igényelnek.

A *statisztika feladata* a Szovjetunióban az összes társadalmi tudományok közös elméleti feladatán — a társadalmi-gazdasági viszonyoknak az egyes tudományok sajátos módszereivel való vizsgálatán — kívül, mint speciális gyakorlati feladat: a népgazdasági tervek teljesítésének naponkénti megfigyelése és az erőforrásoknak és lehetőségeknek a Szovjetunió népgazdasági mérlegeinek kereteibe való minden oldalra kiterjedő elemzése, az egész népre kiterjedő ellenőrzés és a termelékenységnek a kommunizmus felé vezető úton való sikeres irányítása érdekében.

Ehhez még hozzá kell tenni, hogy mindaddig, amíg a Szovjetuniót és a népi demokráciákat a háborúra szomjazó imperializmus agresszív erői veszik körül, a szovjet statisztikának, mint a szocialista munka *nagyszerű* köztársasága osztály- és párttudományának, még egy feladata van: éberen figyelni a polgári statisztikában visszatükröződő nemzetközi jelentőségű társadalmi folyamatokat, kritikával fogadni még a legjobb eredményeket is és teljesen kisöpörni abból az apologetika összes áltudományos elemeit.